

L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France. Recueil publié par Hâmit Batu et Jean-Louis Bacqué-Grammont à l'occasion du quatre cent cinquantième anniversaire des premières relations permanentes entre la Turquie et la France. Ouvrage publié à l'initiative et sous les auspices de l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul, avec le concours de ses pensionnaires, ancien pensionnaires, chercheurs associés, collaborateurs et amis; Jean-Paul Alric, Marcelle Bacqué-Grammont, Michel Balivet, Jacques Caramella, François Dérochee, Jean Gimenez, Odile Houssaye, Dominique Kassab, Sinan Kunalp, Elie Nicolas, Genéviève Nunn, Bruno Simon, Jean-Pierre Thieck et Nicolas Vatin. Yayıncısı: Isis Yayıncılık, İstanbul 1986. 700 sayfa. Ederi yazılı değil. Varia Turcica adlı serinin 3. kitabıdır.

Türkler Orta Doğu topraklarında görüldükten sonra çeşitli Avrupa devletleriyle ilişkiler kurmağa başladılar. Bunlar arasında Venedik Cumhuriyeti başta olmak üzere İtalyan devletlerinin özel bir yeri bulunmaktadır. Bununla beraber bu ülke arşivlerinde ve kitaplıklarında bulunan zengin malzemeye karşılık yapılan çalışmaların azlığı dikkati çeker. Fransa ise ilk yıllardan başlayarak ilişki kurduğu devletler ile sürekli diplomatik ilişkiler kurma yanında, bunlarla ilgili bilimsel çalışmalara da hız verdi ve gerek bilim adamlarının olduğu kadar geniş aydın kesimi ilgilendiren çok sayıda eserin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu da, bir devlet politikası olduğu kadar bilim adamlarının sürekliliğinden ve ele aldıkları konuları sağlam temellere oturtuktan sonra, sonraki nesillere zengin malzeme kazandırmalarından ileri gelir. Türkiyeyi ve Türkleri de bu davranışın ilgi alanından ayırmayız. Osmanlı Devletinin güçlenmesinden sonra ilişki zeminini arayan ve başarıyla yaratan Fransızlar, kısa bir zaman içerisinde bilimsel malzeme toplama yanında, zengin ve çeşitli eserler meydana çıkarma ve hemen ortaya koymada birinciliği hiç bir ülkeye kaptırmadılar ve giriştikleri her kültür yeniliğinde öncülük vasıflarını gururla taşıdılar. Bu gurur yeni eserlerin yaratılmasını engellemek yerine daha da değerli eserlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Şimdi elimizin altında bulunan bu kitap da bu tantananın küçük bir kesimine ışık saçan dev bir eserdir. Süreli diplomatik ilişkinin kuruluşunun 450. yılı vesilesiyle bir dizi konferans girişiminden sonra, kalıcı bir derleme meydana getiren Fransız bilim çevresi, bu alanda da üstünlüğünü bir kez kanıtladı. Yakın bir geçmişte Türk-İngiliz ilişkilerinin 400. yılı vesilesiyle bir sempozyum düzenlendi ve yapılan konuşmalar bir kitap halinde yayımlandı. Ortaya çıkan kitap ile bu eserin karşılaştırılması bile birikim farkını açıkça ortaya koymaktadır.

Kitap iki ülke arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaları ilgili yıllara göre ayırıp, sunmaktadır. İlk araştırma N. Vatin tarafından kaleme alınmıştır: "Une tentative manquée d'ouverture diplomatique: la lettre de créance d'un envoyé de Bajezet II après de Louis XI (1483)" (s. 1-13). Sultan Cem üzerinde uzun zamandan beri çalışan araştırmacı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan bir

belgeye dayanarak adı kroniklerde geçmeyen bir Türk diplomatının faaliyetine değinmektedir. S. 4'de belgenin bir tıpkıbasımı bulunmaktadır. Gilles Veinstein, "Un achat français de blé dans l'Empire Ottoman au milieu du XVI siècle" (s. 15-36). En eski Mühimme Defteri üzerinde uzun zamandan beri çalışan araştırmacı, buradaki hükümlerden yararlanarak buğday ticareti üzerinde durmaktadır. Üç adet de belgenin fotokopisi ve çevirisi bulunmaktadır. Michel Lesure, "Les relations franco-ottomanes à l'épreuve des guerres de religion (1560-1594)" (s. 37-57). XVI. yüzyılın ikinci yarısı üzerindeki konularını yayınlamağa devam eden araştırmacı, Osmanlı devlet adamlarının Avrupa'daki din savaşları sırasındaki tutumuna değiniyor. Robert Mantran, "Monsieur de Guilleragues, ambassadeur de France à Constantinople, et le commerce français au Levant (1679-1685) Document et Notes" (s. 59-72). XVII. yüzyıl Türk-Fransa ilişkileri üzerinde mütehassis olan sayın Mantran, altı yıllık süre içinde İstanbul'daki Fransız elçisinin Levant (Doğu) ticareti hakkındaki yayınlanmamış bazı notlarını tanıtmaktadır. Emel Esin, "Le Mahbûbiye, un palais ottoman "alla franca", (s. 73-84). I. Mahmud tarafından yaptırılan ve şimdi ortadan kalkmış bir yeni sarayın tarihsel stil anıları üzerinde duruluyor. Edhem Eldem, "La circulation de la lettre de change entre la France et Constantinople au XVIIIe siècle" (s. 87-97) Marsilya Ticaret Odası Arşivinde bulunan bir kısım belge iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini aydınlatmaktadır. Türk kaynaklarına hiç yer verilmemiştir. Daniel Panzac, "Négociants ottomans et capitaines français: la caravane maritime en Crète au XVIIIe siècle" (s. 99-118). Paris'teki Dışişleri Arşivine göre Girit adasında bulunan tüccarların birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Türk kaynaklarına yer verilmemiştir. Henry Laurens, "Le Siècle des Lumières face à l'Empire Ottoman: l'élaboration d'une image" (s. 119-126). Aydınlanma Çağı sırasında Fransada yayınlanmış Türkiye hakkındaki yayınlar eleştiriden geçirilmektedir. Jacob M. Landau, "Saint-Priest and his Mémorial sur les Turcs" (s. 127-149). Fransa'da Türkler konusundaki araştırmaların bilimsel bir karakter kazanması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin ciddi bir şekilde incelenmesinde başlıca rolü oynayan bu zatın en çok tanınan ve kullanılan eserinin bir tahlili yapılmıştır. Pierre Pinon, "Notes sur les résidences de France en Turquie durant la première moitié du XIXe siècle" (s. 151-168) Çok detaylı ve görkemli geçen elçilik ve konsolosluk faaliyetleri göz kamaştırıcı konaklarda geçmesi doğaldır. İstanbul'daki Tarabya ile Çanakkale ve Kuşadası (antik Scala Nova) konsolosluk konaklarının plan ve yapım faaliyetleri hakkında bazı notlar veriliyor. Tablolar da eksik edilmemiştir. Georges Cioranescu, "Le séjour à Constantinople du Baron de la Rue (1834)" (s. 164-178). Çok faal bir rol oynayan diplomatın faaliyeti basılmamış kaynaklara göre incelenmiştir. Orhan Koloğlu, "Alexandre Blacque défenseur de l'État Ottoman par amour des libertés" (s. 179-195). Ülkemizdeki gazetecilik hareketinin öncülerinden olan Blak Bey'in makalelerinden örnekler verilmektedir. İlber Ortaylı ve Tekin Akilloğlu, "Le Tanzimat et le modèle français: mimétisme ou adaptation?" (s. 197-208). Tanzimat hareketinin yenilikleri üzerine bir yorum denemesi yapılmıştır. M. D. Sturdza, "Un plaidoyer pour la Sublime Porte. L'Empire Ottoman et la Question d'Orient vus par la presse parisienne de 1848 à 1856" (s. 209-231). Paris gazetelerinde belirtilen tarihler arasında yayınlanmış bazı makalelerin adı veriliyor. Max Roche, "L'éducation et la culture françaises à Smyrne dans la première moitié du XIXe

siècle” (s. 233-246). Fransızlar tarafından meydana getirilen kültür ve tahsil merkezleri hakkında yabancı arşivlerde bulunan malzemeye göre hazırlanmıştır. Béatrice Saint Laurent, “Léon Parvillée, his role as restorer of Bursa’s monuments and his contribution to the Exposition Universelle of 1867” (s. 247-282), Osmanlı sanatının ilk dönem eserlerini sinesinde barındıran Bursa hakkında geçen yüzyıldan itibaren bazı önemli girişimler yapılmıştır. 1863 yılında Bursa’yı ziyaret eden araştırmacının bazı plan ve kronikleri incelenmektedir. Lûtfi Ay, “Molière en Turquie et son introducteur, Ahmet Vefik Pacha” (s. 283-303) Türk tiyatro hareketinin temel taşlarından biri sayılan Ahmet Vefik Paşa’nın tanınmış fransız edibinden yaptığı uyarlamaların yeni bir tahlilidir. Sinan Kunalalp, “Diplomates et consuls ottomans en France au XIXe siècle” (s. 305-313). Fransa’da bulunan elçilerimiz ile hangi kentlerde konsolos bulundurduğumuz basılı kaynaklara göre ele alınmıştır. Pierre Oberling, “The quays of Izmir” (s. 315-325). XVIII. yüzyıldan başlayarak canlı bir ticaret kenti havasına bürünen İzmir limanının XIX. yüzyılda nasıl bir gelişme içinde bulunduğu çağdaş kaynaklara göre tahlilden geçirilmiş bulunmaktadır. Dimitri Kitsikis, “L’espace ottoman dans l’esprit de Charles de Moüy, dans la deuxième moitié du XIXe siècle” (s. 327-344). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Şark Meselesi diye adlandırılan fikir hareketine eğilen araştırmacı, yapılan katkılara değinmekte ve ele aldığı kişinin bazı yazılarını özetlemektedir. Zeki Kunalalp, “Aspect de la vie sociale et littéraire à Paris à la fin du XIXe siècle, d’après un jeune exilé politique turc. Lettres écrites de Paris à l’İkdam par Ali Kemal (1895-1898)” (s. 345-357). Türk gazetecilik tarihinde özel bir yer tutan Ali Kemal’in Paris’te bulunduğu sıralarda gazetesine yolladığı makaleler bir eleştiri süzgecinden geçmektedir. Herhangi bir kaynak ve gönderme yapılmamıştır. Filiz Yenişehirlioğlu, “Une source documentaire pour l’histoire de l’art ottoman: la Patrie, journal ottoman publié en français” (s. 359-374). Türk sanat tarihi kaynaklarına kısa bir göz atıldıktan sonra, İstanbul’da Ermeni vatandaşlar tarafından yayınlanmış bir gazetede Türk sanatına dair kayıtların ve katkıda bulunanların kaydı verilmiştir. Jacques Thobie, “Sur quelques sociétés oubliées à capitaux française dans l’Empire Ottoman” (s. 375-390). Yabancı sermayenin ülkemize girmesinin hızlandığı bir dönemde, fransız yatırımcıların hangi alanlara eğildikleri hakkındadır. Bayram Kodaman, “La présence culturelle et religieuse de la France en Anatolie orientale de 1878 à 1914” (s. 391-400). Fransız okullarının belirtilen tarihler arasında nerelerde yayıldığı tablosu ve ilgi alanları incelenmektedir. Osman Okyar, “Une correspondance entre Pierre Loti et Fethi Okyar lors de la guerre de Tripolitaine (1911-1912)” (s. 401-404). Özel elde bulunan mektuplara göre İtalyanların Libya’ya yaptığı saldırı sırasında meydana gelen bir protesto olayı incelenmektedir. Klaus Kreiser, “La rôle de la langue française en Turquie et de la politique culturelle allemande au début du XXe siècle” (s. 405-417). Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de yayılmağa başlayan Alman kültür hareketinin fransızcaya karşı olan gelişmesi üzerinde duruluyor. Stéphane Yérasimos, “De l’intégrité au partage: la politique ottomane de la France pendant la Première Guerre Mondiale” (s. 419-435) Yayınlanmış arşiv malzemesinden de yararlanılarak bu çok çetin konu hakkında yeni bazı bilgiler verilmektedir. Elimizdeki kitap kadar hacimli ciltlere bile zor sığacak bu konu için batı kaynaklarına göre anahatları verilmiş. Sina Akşin, “Franco-Turkish relations at the end of 1919” (s. 437-464). Birinci Dünya Savaşı sonunda

güney illerimizde iki ülke arasında meydana gelen sorunlara değinen bir araştırmadır. Paul Dumont, "İsmet İnönü et son temps dans les archives publiques françaises" (s. 447-477). Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanının Fransa devlet arşivlerinde bulunan malzemeye göre Mudanya Mütarekesi ile Cumhurbaşkanı seçildiği dönemine kadarki faaliyeti esas alınmıştır. Gerard Groc, "La presse turque et son opinion sur la France" (s. 479-498). Türk basın tarihi üzerinde araştırmalarını yoğunlaştıran müellif, Cumhuriyetin kuruluşu sıralarında yayınlanan Türkçe makalelerden derlenip Fransa arşivine giren kayıtlar üzerinde durmaktadır. Bu çabayı Ankara'daki Fransa elçiliği başlatmıştır. Hasan Anamur, "L'image de la Turquie nouvelle dans la littérature française 1919-1939" (s. 499-521) Türkler hakkında en eski bilgileri veren Fransız araştırmacılar ve bunları inceleyen eserlerin tahlilinden sonra, çağımızda Türkiye üzerinde eser kaleme alanların çalışmaları ve hangi koşullarda bu bilgileri edindikleri incelenmektedir. Bu evrenin uzaktan edinilen değil, fakat bizzat yapılan gözlemlere göre kaleme alınan bilgilere dayandığı üzerinde durulmaktadır. Marcel Raynalt, "France-Turquie. Trois quarts de siècle de liaisons aériennes" (s. 523-543). Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul'un hangi ticaret yollarına bağlı bulunduğu yıllardan beri araştırılır. Şimdi teknolojinin baş döndürücü gelişmesi karşısında havayolları da belirli bir önem kazanmaktadır. Fransa bu alanda da birinciliği elde tutmaktadır. 1913 yılından başlayarak belirli merkezlere sefer koyan Fransa'nın İstanbul'u da ihmal etmediğini ve Cumhuriyet dönemimizde de nasıl düzenli, hatlar kurduğu fotoğraflardan da yararlanılarak incelenmiştir. Étienne Manac'h, "Quelques souvenirs d'un long séjour en Turquie pendant la Seconde Guerre Mondiale" (s. 545-552). Ülkemizde uzun süre kalan görevlinin kişisel anıları yayınlanmıştır. Aligül Ayverdi, "La famille Ostrorog" (s. 553-559) ve Aron Angel "Henri Prost et le première plan directeur de la ville d'Istanbul" (s. 561-577) İstanbul yaşamında yer tutan iki kişiyi incelemişler. İlki kişisel anılarına göre bir levanten tip olarak sayım kontu, ikincisi de İstanbul'un imar planlanmasında belirli isim bırakan mimarın çalışmalarını incelemiştir. Berke Vardar, "Échanges scientifiques et culturels franco-turcs autor de la revue *Dilbilim/Linguistique*" (s. 579-586). Türkiye'de Fransızcanın eğitimi hususunda katkısı olan dergideki araştırmaların bir tahlili bulunmaktadır. İsmail Soysal, "Les relations politiques turco-françaises (1921-1985)" (s. 587-698). Kitabın en hacimli araştırması olan bu makale daha önce *Belleter* dergisinde Türkçe olarak yayınlanmış. Şimdi az bir yenilikle tekrar bilim dünyasına sunuluyor. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde aktif bir rol oynayan sayın araştırmacı, basılı kaynaklar yanında Dışişleri Bakanlığımızda bulunan yayınlanmamış malzemeyi de ihmal etmemiştir.

Kitabın en son yaprağında, katkıda bulunanların alfabetik bir sıra içinde görevleri kısaca belirtilmiştir. Kitap iki ülke ilişkisi üzerinde duracakların her zaman için başvuracakları bir kaynak olacaktır. Gözümüz ayrıca tarihsel diplomatik ilişkilerin kronolojik bir dizisi ile, Türkiye'de Fransa üzerine yapılan çalışmaların değerlendirildiği bir araştırma aradı. Victor Hugo'nun yüzüncü yılında önemli yayınların yapıldığı ülkemizde Fransa'da yetişen romancılar, tiyatro yazarlarından başka değerli filozofların, sosyologların, tarihçilerin de eserleri üzerinde çeşitli kereler durulmuştu. Bu konuları başarı ile ele alabilecek araştırmacılar bulunmaktadır. Artık yeni bir vesileyle yayınlanacak bir cilt içine girebilir.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU